

Quaderns de formació _ 3

Assemblea Territorial de la Catalunya Central

Desenvolupament local i economia social i solidària

 cup

DESENVOLUPAMENT LOCAL I ECONOMIA SOCIAL I SOLIDÀRIA

Artés, desembre del 2016

Jordi Garcia Jané

Membre de Labcoop, de l'Apòstrof SCCL i especialista en cooperativisme, economia solidària i alternatives econòmiques i socials en general. Ha escrit nombrosos articles sobre aquestes temes en revistes com *Illacrua*, *La Directa* o *Nexe* i ha publicat diferents llibres. Els dos darrers són "*Adéu, capitalisme 15M-2013*" (2012) i "*Economia solidària per una Catalunya lliure*" (2013)

Escaneja el QR i visualitza la presentació
en pdf de la jornada de formació

El text que segueix a continuació és el resultat d'una formació sobre desenvolupament local i economia social i solidària i el posterior debat fet a Artés al desembre del 2016. Hi trobaràs moltes preguntes i algunes respostes concretes orientades a fer una gestió transformadora i auto centrada del desenvolupament local i l'economia social i solidària. Esperem que gaudeixis de la lectura i que et siguin útils les reflexions i propostes que hi trobaràs.

INTRODUCCIÓ A L'ECONOMIA SOCIAL I SOLIDÀRIA, VALORS I PRINCIPIS RECTORS

Què és l'Economia Social i Solidària?

L'Economia Social i Solidària (ESS) és una forma de fer economia no regida per les lògiques pròpies de l'empresa i l'economia capitalista. Està integrada per iniciatives socioeconòmiques de tota mena, formals o informals, individuals o col·lectives, que prioritzen la satisfacció de les necessitats dels seus membres i/o d'altres persones per sobre del lucre, que quan són col·lectives, la propietat també ho és, on la gestió és democràtica, que actuen orientades per valors com l'equitat, la solidaritat, la sostenibilitat, la participació, la inclusió o el compromís amb la comunitat i que són independents respecte als poders públics. N'hi han de diferents naturaleses; poden ser financeres com BPE-Fiare o les monedes socials, productives com la Cadena Tèxtil Solidària o la Cooperativa Safrà de les Garrigues, de consum com el Seikatsu Club, de comunicació com el diari Taz, culturals com el Cine Ciutat, etc.

Quins són els principals components de la ESS?

Hi trobem tot un sector informal que se'n pot anomenar economies comunitàries format per bancs del temps, monedes socials, gestió comunitària d'equipaments, grups de consum agroecològic o grups de criança compartida i un sector formalitzat que opera dins del mercat capitalista. En aquest sector formal hi trobem cooperatives, mutualitats, fundacions o societats laborals. La figura jurídica, però, no necessàriament implica que formis part de l'ESS. És a dir, una cooperativa pel simple fet de ser cooperativa no forma part de l'ESS sinó que caldrà que compleixi amb els requisits propis de l'ESS descrits en la pregunta anterior. De la mateixa manera un autònom o una societat mercantil que si que compleix aquests principis pot ser considerat com a part de l'ESS, tot i no ser la millor manera de fer-ho perquè aquestes no són estructures jurídiques pensades per fer una gestió interna democràtica.

Una mica d'història. Quins són els orígens l'ESS?

La cooperació econòmica entre iguals existeix des de temps remots en formes com l'explotació comunitària de boscos i pastures, els treballs comunitaris o la caça i recol·lecció. L'avanç del capitalisme durant els segles XVIII i XIX va anar laminant tots aquests recursos i formes de treball comunitàries precapitalistes fins a fer-les pràcticament desaparèixer. Durant aquesta transformació del mode de producció facilitat per la revolució industrial neix a Europa la cooperació econòmica moderna com a reacció defensiva dels treballadors davant les condicions laborals que imposava el capitalisme. Així van començar a aparèixer mutualitats i

cooperatives que són l'origen del que avui anomenem ESS. Durant aquesta primera fase el cooperativisme es va consolidant poc a poc i serà a partir de 1840 quan comencem a trobar ja les primeres cooperatives obreres que perduren en el temps. A partir d'aquest moment entrem en un fase de consolidació i creixement que porten a expedir moltíssim el cooperativisme, dins i fora d'Europa, i que s'allargarà fins a la II Guerra Mundial. Finalitzada la II Guerra Mundial a l'Europa Occidental el cooperativisme i el mutualisme entren en un fase regressiva ja que moltes cooperatives han quedat devastades pels efectes de la guerra i el desenvolupament de «l'estat del benestar» fa que les condicions de vida de la classe treballadora augmentin i la necessitat de crear mutualitats i cooperatives no sigui una prioritat.

Quins són els precursors de la nova ESS?

El renaixement a Europa del cooperativisme i el treball comunitari començarà a finals dels anys 60 i principis dels 70 com a conseqüència del deteriorament de «l'estat del benestar», la desindustrialització i l'aparició d'una nova generació que ha viscut el maig del 68 i que comença a organitzar cooperatives de treball, associacions de criança compartida o empreses d'integració social. Paral·lelament en una Amèrica Llatina devastada per les dictadures militars i el neoliberalisme comença a sorgir un sector cada vegada més important d'economia informal que entrarà en contacte amb sectors activistes i que acabarà donant forma a multitud de projectes i moviments com l'MST del Brasil o les ocupacions de fàbriques a l'Argentina. És precisament l'any 1985 a Santiago de Xile quan s'utilitzarà per primer vegada el concepte d'ESS. Tot això acabarà confluint en els Fòrums Socials Mundials (el primer és a Porto Alegre al 2001) que intentaran coordinar tots aquestes iniciatives a nivell mundial i que a Catalunya es traduirà amb a creació de la Xarxa d'Economia Solidària.

Quin volum té a Catalunya la ESS?

Les xifres disponibles són orientatives i poc exactes però es calcula que actualment existeixen a Catalunya unes 16.500 entitats; entre cooperatives, grups de consum, entitats del Tercer Sector, centres especials de treball, etc. on hi treballen unes 190.000 persones i que integra entre socis, treballadors i voluntaris uns 2 milions de persones.

Quins sector hi ha dins la ESS?

1^r. La gestió de comuns. Un comú és un bé utilitzat per tota la societat o per un col·lectiu determinat d'acord amb unes regles de gestió formulades per aquesta mateixa societat o col·lectiu, les quals permeten que el bé satisfaci amb eficàcia les necessitats dels seus usuaris i de les usuàries futurs. Hi han comuns naturals (boscós, terres o sistema de reg) i comuns artificials (Creative Commons, Wikipèdia o béns comuns urbans).

2ⁿ. El treball cooperatiu. És a dir, el treball decidit i gestionat de manera democràtica i cooperativa per les persones que el fan, incloent-hi la distribució dels seus resultats. Això es pot fer com a autònoma integrada dins d'una xarxa formal o informal de productors o com a treballadora associada dins d'una cooperativa de treball, una associació o una societat laboral o similar.

3^r. La comercialització justa. La comercialització justa és una pràctica d'intercanvi basada en mecanismes justos de distribució de l'excedent entre productors, comercialitzadors i consumidores, i respectuosos amb el medi ambient. Es duu a terme mitjançant grups de consum responsable, botigues de comerç just, agrobotigues, cooperatives de consum o fires pageses i d'economia solidària.

4^t. El consum responsable. És el consum de béns i serveis efectuat de manera conscient amb la intenció de produir el màxim d'impactes positius i reduir el màxim d'impactes negatius.

5^è. Les finances ètiques. Són aquelles entitats financeres o productes financers de gestió democràtica que financen projectes que tenen un impacte social positiu.

6^b. La distribució equitativa de l'excedent. És quan l'excedent econòmic de la producció es distribueix de manera democràtica i amb criteris d'equitat i de solidaritat. A escala territorial es pot fer, per exemple, amb pressupostos participatius. A escala empresarial amb ventalls salarials reduïts o donant suport a activitats socials i comunitàries. I a escala interempresarial amb fons de solidaritat entre empreses per evitar que en cas de tancament d'una cooperativa es generin acomiadaments.

7^a. Monedes comunitàries. Són xarxes d'intercanvi de productes i serveis entre persones i/o empreses, utilitzant una moneda diferent a l'oficial. Poden ser locals i socials. Es considera una moneda local aquella moneda no oficial utilitzada per una comunitat territorial i una moneda social aquella moneda no oficial utilitzada per una comunitat professional o d'afinitat ideològica.

Quins enfocaments pot tenir la ESS?

Hi han tres maneres d'interpretar l'ESS. Una primera és la que podem anomenar la mirada neoliberal, que analitza l'ESS des de la condescendència i l'escepticisme donant-li un rol marginal respecte l'economia capitalista i que la tolera sempre i quan no representi un perill per l'economia dominant. Aquesta visió en sol fer una instrumentalització

perquè qüestiona la gestió democràtica i el compromís social inherent a l'ESS i la redueix únicament a una manera de generar ocupació. Aquesta és la visió que normalment inspira les administracions i polítiques públiques. L'altre mirada és la socialdemòcrata — en el sentit neokenyesà — que entén l'ESS com una forma per donar un rostre més humà al capitalisme fent-lo més plural i on l'economia capitalista no deixi evidentment d'existir però que l'ESS, juntament amb l'economia pública, corregeixin una mica la precarietat que genera el capitalisme. Finalment la tercera mirada és la postcapitalista que concep l'ESS com un embrió d'una nova economia que superi el capitalisme.

{...}

UNA ECONOMIA PER AL DESENVOLUPAMENT LOCAL

Quina relació hi ha entre ESS i desenvolupament local?

L'ESS normalment està relacionada amb el desenvolupament local perquè les iniciatives d'ESS solen estar arrelades al territori ja que en molts casos són projectes que neixen per resoldre necessitats d'una comunitat determinada. A més a més, les persones que les impulsen solen viure en el mateix territori on es fa l'activitat. Les iniciatives d'ESS mobilitzen els recursos locals i és més fàcil que donin feina a les persones del mateix territori. Els beneficis econòmics de l'activitat tendeixen a circular dins el propi territori, via proveïdors locals i via reinversió. Com que sovint són iniciatives integrals, no únicament econòmiques, l'ESS activa la vida cultural i social d'un territori i això genera comunitat i ciutadania activa. I, finalment, el fet que els actors de l'ESS acostumin a viure en el mateix territori on exerceixen l'activitat els empeny a evitar les externalitats negatives (contaminació, etc.) i, en canvi, a generar-ne de positives. És per això que podem parlar i vincular estretament l'ESS al desenvolupament local.

Quins models de desenvolupament local existeixen?

Existeixen tres grans models de desenvolupament local. Un primer busca aprofitar les oportunitats que ofereix el capitalisme global a partir de generar les millors condicions possibles, amb competència amb la resta de territoris, perquè una determinada multinacional o franquícia s'instal·li allà. Aquest model exogen concep únicament el territori local com a plataforma de negoci al servei de l'economia global. Un segon model és aquell que tot i tenir una visió global i buscar la internacionalització és endogen, ja que això ho vol fer des dels recursos i les capacitats pròpies. És un desenvolupament econòmic local amb projecció global. I el tercer és el desenvolupament auto centrat, és a dir, aquell que parteix de les capacitats pròpies del territori per satisfer les necessitats i aspiracions de les comunitats locals.

De quin model desenvolupament venim?

El model de desenvolupament que majoritàriament s'ha desenvolupat a casa nostra des de mitjans del segle XX és el primer model basat en aprofitar les oportunitats que ofereix el capitalisme global a partir de dues potes bàsiques: el turisme i l'activitat immobiliària. Ha estat un desenvolupament molt poc auto centrat i molt exogen perquè ha confiat molt en els inversos de fora del territori per crear llocs de treball — sense exigir cap requisit a nivell laboral— a patir d'avantatges fiscals, requalificacions urbanístiques o similars.

Cap a quin model de desenvolupament hauríem d'anar?

Evidentment el primer és un model molt nociu pel territori a nivell social i ambiental i cal superar-lo per orientar-nos cap el segon i tercer enfocament. A més a més l'ESS només pot sobreviure en un ecosistema de desenvolupament basat en el segon i tercer model. L'objectiu ha de ser abandonar progressivament el model global per avançar cap a un model auto centrat que prioritzi la satisfacció de les necessitats locals amb recursos locals. Que sigui comunitari on la comunitat sigui l'objecte i el subjecte del desenvolupament, endogen on s'aprofitin els recursos locals tangibles i intangibles i integral de manera que permeti generar renda, però també vincles socials, coneixement o apoderament. Un model, per tant, que ha d'anar molt més enllà de la dinamització econòmica d'un territori ja que ha de generar desenvolupament humà local entès com aquell procés col·lectiu emprès per ciutadans i ciutadanes d'un territori local per millorar les seves oportunitats, capacitats i condicions de vida, en un marc de respecte pels drets humans i la sostenibilitat del planeta.

{...}

ACTIVITATS ESTRATÈGIQUES PER AL DESENVOLUPAMENT LOCAL I L'ESS

Quines són les principals activitats estratègiques per el desenvolupament local i l'ESS?

N'hi han diverses. Les més importants estan vinculades a la revitalització del món rural, l'autosuficiència energètica, la relocalització financera (finances ètiques), els serveis d'atenció a les persones, la comunicació i la cultura i, finalment, l'accés a l'habitatge.

Com es pot treballar l'accés a l'habitatge des de l'ESS?

Es pot fer a través, per exemple, de cooperatives d'habitatge en règim de cessió d'ús. En aquests model la propietat de l'habitatge sempre és de la cooperativa mentre que la persona o família en té el dret d'ús de per vida. Aquest dret d'ús es pot transmetre però no vendre. Si la persona o família vol deixar l'habitatge la cooperativa li retorna la inversió inicial. És una manera de garantir el dret a l'habitatge i evitar l'especulació. També és una manera de fer-lo més sostenible i enfortir els vincles comunitaris perquè les cooperatives d'habitatge solen tenir espais comunitaris com zones de rentadores o espais de treball. Els projectes de masoveria urbana són també una bona manera de treballar-ho.

Com hem d'orientar la promoció de l'ESS des de l'àmbit local?

Fins ara l'acció política de les àrees de promoció econòmica dels ajuntaments per promoure l'ESS s'ha orientat a generar llocs de treball amb l'objectiu que les persones puguin obtenir un salari i amb aquest salari acudir al mercat capitalista per satisfer les seves necessitats. El problema d'aquesta orientació n'és la seva limitació, ja que l'ESS mai podrà absorbir l'atur estructural que genera el sistema capitalista. Per tant, cal que l'administració local complementi aquestes polítiques d'inserció laboral amb la promoció d'iniciatives socioeconòmiques que permetin a les persones satisfer les seves necessitats directament sense haver de passar pel mercat, com per exemple, donant suport a grups de criaça compartida, bancs del temps, horts comunitaris o xarxes d'intercanvi.

Quines eines tenim per crear llocs de treball des de l'ESS?

N'existeixen varies. La més evident és la creació de cooperatives, però de cooperatives n'existeixen de diferents tipologies. Existeixen les cooperatives de treball en un sentit clàssic, però també existeixen les cooperatives de serveis per autònoms, que serveixen perquè professionals *freelance* puguin compartir i intercanviar projectes, espais de treball o coneixement. I finalment trobem les cooperatives de foment empresarial

que serveixen de paraigües per persones emprenedores per poder facturar, compartir espai de treball o rebre suport i monitoratge durant els primers anys d'activitat empresarial. A França i Bèlgica aquestes darreres són molt habituals.

Altres maneres de generar ocupació és a partir dels nous filons d'ocupació que van sorgint com els serveis de proximitat, les noves tecnologies, els serveis personals, l'alimentació, els serveis ambientals, la cultura, la rehabilitació d'habitatges, l'ecoeficiència energètica o la fabricació digital; però també repensant activitats «convencionals» per integrar-les dins l'ESS afegint valors a l'oferta com la proximitat, l'ecologia o la participació dels usuaris i clients. Un bon exemple d'això últim és Som Energia o Som Connexió que ofereixen serveis bàsics però des d'una òptica ecològica i cooperativa.

Finalment trobaríem altres recursos a l'abast de l'administració local com la promoció de vivers de cooperatives, la creació de línies de crèdits tous, fent inversions a fons perduts (capital risc), generant exempcions tributàries per empreses d'ESS o fent acompanyament, ja que la majoria de projectes d'aquesta tipologia tarden entre 3 i 5 anys a consolidar-se. I més a llarg termini també es pot treballar, com ja s'està fent a alguns centres educatius, promovent la capacitat emprenedora i cooperadora d'infants i joves mitjançant cooperatives escolars.

{...}

LA CAIXA D'EINES DE L'ESS PER EL DESENVOLUPAMENT LOCAL

Com podem finançar projectes empresarial d'ESS?

Actualment tots els projectes que parteixen de l'ESS si son mínimament viables i no requereixen d'un finançament superior a 300.000 euros tenen assegurat el finançament a través de les banques ètiques i cooperatives com Fiare, Caja Mar, Triodos Bank, Caixa d'Enginyers i Caja Laboral o de serveis parabancaris ètics i socials com Coop 57, Ashoka, Oinarri SGR o fundacions com Acció Solidària Contra l'Atur. Coop 57 o Fiare, per exemple, es troben que tenen més capital per invertir que no pas projectes on fer-ho. I fins i tot Coop 57 ha creat un fons d'inversió per projectes d'alt risc. També des dels ajuntaments es poden establir convenis amb la banca ètica, com ja s'està fent en alguns, per tal d'oferir línies de crèdit per projectes d'ESS d'un municipi concret.

Quines eines existeixen a l'abast dels ajuntaments per estimular la demanda de productes i serveis d'ESS des de l'àmbit local?

El primer agent que pot estimular la demanda és l'administració pública. A la UE el 18% del PIB el representa l'administració pública i en molts municipis és l'administració local qui té el volum de facturació i de treballadors més elevat de tot el municipi. Cal doncs treballar per introduir clàusules socials ètiques i ambientals en les licitacions i les compres dels ajuntaments per estimular la demanda i fer créixer així l'ESS. Per exemple, introduint clàusules socials a les licitacions per afavorir entitats sense ànim de lucre o entitats que contractin persones amb discapacitat, demanant que les empreses tinguin plans d'igualtat o que garanteixin la paritat de gènere, que prevegin un retorn social del benefici empresarial, que ofereixin condicions laborals dignes als seus treballadors, que siguin transparents en la gestió, que incorporin criteris de comerç just en les seves compres, que deixin participar els treballadors en la gestió de l'empresa o que compleixin determinats requisits ambientals com el reciclatge de residus, la implantació de mesures d'ecoeficiència o la possessió d'un sistema de gestió ambiental. Per evitar que les licitacions vagin a mans de les grans empreses es poden introduir mecanismes correctors com ho són la contractació menor, la reserva de mercat o l'ajustament del tipus de contractació a les característiques de les PIMES. Una altre manera d'estimular-ne la demanda des dels ajuntaments és fomentant la compra responsable per institucions no vinculades amb l'administració.

Quines eines existeixen al marge dels ajuntaments per estimular la demanda de productes i serveis d'ESS des de l'àmbit local?

Altres maneres de fer-ho desvinculades directament de l'administració són les monedes locals o socials, les botigues compartides i mercats cooperatius, els projectes d'urbanisme adaptatiu per revaloritzar els locals comercials en desús, les cooperatives de serveis rurals (com la Cooperativa de Productes i Serveis de la Vall de Camprodon), les cooperatives de serveis per comerciants (com la Cooperativa Costa Brava Centre) o amb cercadors d'empreses d'ESS (com el «Pam a Pam»). També es pot fer des d'una altra perspectiva que és generant eines per estalviar en suport mutu, com les botigues gratis o de segona mà, el consum col·laboratori, les biblioteques d'eines, els mercats i xarxes d'intercanvi, els menjadors socials autogestionats, els grups de criança compartida o els bancs del temps.

{...}

IDEES CLAU D'UNA POLÍTICA MUNICIPAL D'ESS

Quines són les idees claus per fer una política municipal que afavoreix-hi la ESS?

Els principals actius en un context de crisi més o menys permanent de les hisendes locals són la cooperació i la creativitat. Són dos actius intangibles que hem de saber fer aflorar. Per fer-ho el primer que cal fer és donar exemple. És a dir, no es pot fomentar des de l'administració local la banca ètica si l'ajuntament no té els seus diners en algun banc ètic o no es pot promocionar el consum responsable si l'administració no l'aplica en la compra pública. No existeix, però, un full de ruta de com afavorir l'ESS. Si que existeixen països més avançats que el nostre com el Quebec o França o ciutats com Bristol, Mont-real o Tolosa de Llenguadoc que podem agafar de referència però cada realitat local té una idiosincràsia pròpia. Per activar l'ESS cal partir, per tant, de les intuïcions i a partir d'aquí començar a sistematitzar i fer proves pilot per veure quines actuacions funcionen i quines no. En tots els projectes que s'activin cal intentar ser integrals perquè no només es tracta de generar llocs de treball sinó que cal resoldre necessitats, generar apoderament ciutadà i fomentar una cultura al marge de les necessitats del mercat. Al ser projectes integrals cal treballar-los transversalment des de totes les àrees d'un ajuntament (cultura, medi ambient, educació, etc.) i no només des de promoció econòmica. Evidentment tot això no ho podem fer sense la participació dels agents implicats. Els processos per incentivar l'ESS s'han de fer de manera participativa amb la ciutadania per tal de poder coproduir les polítiques públiques. Finalment, per garantir la visibilitat d'una aposta política per l'ESS, calen projectes tractors o icònics que donin visibilitat a aquesta aposta.

Quins rols hauria de tenir l'administració local envers l'ESS?

L'administració pot jugar diferents rols per incentivar de manera directa o indirecte l'ESS. Els principals són deu.

- 1.** Generar condicions perquè puguin emergir cooperatives i projectes d'ESS.
- 2.** Promoure directament projectes d'ESS des de la iniciativa pública.
- 3.** Facilitar als projectes o empreses d'ESS existents el seu desenvolupament.
- 4.** Connectar entre elles les diferents iniciatives d'ESS que existeixen en un territori i que moltes vegades no es coneixen.

- 5.** Sensibilitzar la població de la importància de l'ESS.
- 6.** Proveir-se com a administració de productes i serveis provinents de l'ESS.
- 7.** Participar directament en projectes per garantir-ne el seu desplegament. Un ajuntament pot formar part d'una cooperativa com a soci col·laborador.
- 8.** Finançar projectes d'ESS.
- 9.** Regular el mercat capitalista perquè l'ESS no podrà créixer si l'altre no decreix.
- 10.** Donant exemple perquè no té cap credibilitat que un ajuntament promogui l'ESS si no satisfà les seves necessitats com a institució dins l'ESS.

{...}

catalunyacentral@cup.cat

